

ПРО ЗАГАЛЬНУ ТИПОЛОГІЮ ВИРОБНИЧИХ ЗАНЯТЬ ДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ

Віктор ВОЙНАРОВСЬКИЙ

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна, e-mail: archaeo@groza.com.ua

Запропоновано таку сітку понять та типологію давніх виробничих занять. Загальна типологія занять: домашні, громадські, спеціалізовані заняття. Автор підтримує думку про дуже раннє виокремлення ткацтва й костерізки в галузі ремесла, також категорично заперечує можливість існування гончарства, навіть з ручним формуванням посудин як домашнього, сімейного виробничого заняття.

Промисли є харчові, добувні, лісохімічні. Ремесло – це категорія виключно професійного та спеціалізованого заняття. Ремесла є громадські професійні (на замовлення громади), загальні (повсюдно поширені, універсальні) та спеціалізовані (товарні). Допоміжні ремесла – це початкові (проміжні) етапи базових ремесел (одвічно відокремлених від виробничих домашніх занять), також – окремі колишні домашні виробничі заняття, які за сприятливих умов переходять у ранг професійного і спеціалізованого товарного ремесла. В суспільствах, базованих на ринковій економіці, допоміжними ремеслами стають й основні промисли, коли їхній продукт стає товаром, саме виробництво – масовим.

Ключові слова: типологія занять, виробничі заняття, промисли, ремесло, допоміжні ремесла.

Для уточнення типології давніх виробничих занять необхідно попередньо визначитись з дефініціями цих та інших занять, місцем виробництва в загальній системі діяльності давніх колективів. Нині, як виявилось, не впорядковано як термінологічно-ідентифікаційний апарат аналізу давніх промислів та допоміжних ремесел, так і науково-теоретичний (техніко-технологічний, палеоекономічний) апарат стародавнього виробництва взагалі [Войнаровський, 2003, с. 216].

Розбіжності у визначенні різноманітних видів діяльності давніх людей вітчизняними археологами, в меншій мірі, але також – й етнографами (*“Виробництво, у вузькому значенні – це процес перетворення людиною предметів природи з метою отримання речей, які задовольняють ті чи інші потреби людей”* [Свод етнографических понятий и терминов, 1986, с. 156]), настільки різучі й взаємно віддалені, що нівелюється конкретика самих понять, за цим ховають власне предмет та об'єкт дослідження. Чи однозначно відповідь археологічна наука на питання: виробництво човна для рибальства первісним общинником є елементом давнього виробництва (видовбування човна або зведення його з планок, кори, дощок, застосування спеціальних інструментів) чи господарства (адже рибальський промисел однозначно є одним з видів господарської діяльності поряд із землеробством та тваринництвом, в окремих місцевостях – й основним господарським заняттям)? Давнє землеробство – це виробництво зерна й інших продуктів харчування (виробнича діяльність, виробничі відносини) чи галузь господарства (господарська діяльність, господарські відносини)? Чи правомірно й нині майже стовідсотково вживати лише термін “господарська діяльність” для визначення будь-яких занять давньої людини: від її побуту (викладання печі, облаштування інтер'єру житла, впорядкування двору) до зведення житлових та господарських споруд, виробництва вкрай потрібних у господарстві вапна чи дьогтю, вичинки шкіри, виготовлення тканини, копчення м'яса та риби, заготовки живиці, кори? Чи не пора диференційованіше підійти до визначення цілої низки абсолютно протилежних занять, зведених, наприклад, ще С. Пачковою у далекому 1974 р. в назву її монографії (чудова книга,

яка стала настільною і, на жаль, методичним посібником для більшості сучасних вітчизняних археологів) – “Господарство східнослов'янських племен на рубежі нашої ери” (К.: Наук. думка, 136 с.): за книгою, зміст господарської діяльності давніх слов'ян складають розділи “Землеробство” (р. I), “Скотарство і промисли” (II), “Металургія та металообробка” (III), “Домашні ремесла” (р. IV – виготовлення кераміки, прядіння, ткацтво, обробка шкіри й дерева, будівельна справа) [Пачкова, 1974]? Як свідчення тягlosti традиції та прямого запозичення старої класифікації давніх занять – докторська монографія Л. Михайлини “Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами” (К.: Наук. думка, 300 с.): Розділ 3 “Господарство райковецької культури” складають підрозділи “Землеробство”, “Скотарство”, “Мисливство, рибальство та промисли” (полювання та риболовля – не промисли?), “Розвиток чорної металургії та металообробки, обробка кольорових металів”, “Гончарна справа” і т.п. (тут, навіть, торгівельно-економічні відносини) [Михайлина, 2007].

Одна з книг останнього часу – В. Ромашко “Заключительный этап позднего бронзового века Левобережной Украины (по материалам богуславско-белозерской культуры)” (К., 2013, 592 с.) (теж докторська монографія). Розділ 4. “Хозяйство богуславско-белозерских племен” включає підрозділ 4.2., куди входять підпункти 4.2.1. “Отрасли хозяйства, связанные с обеспечением продовольственной базы (земледелие, скотоводство, охота, рыболовство)” і 4.2.2. “Ремесленное производство (непищевая сфера производства) – керамическое производство, металлообработка, кожевенное производство, косторезка, ткачество и прядение, обработка камня и кремня” [Ромашко, 2013]. Тобто ремісничє виробництво, ремесло (попри те, що автор виносить за рамки дискусії правомірність вживання терміну “ремесло” щодо доби бронзи – с. 131) тут є галузями загальногосподарської діяльності богуславсько-білозерських племен Лівобережної України II тис. до н. е.

Отже, й надалі у вітчизняній археології термін “господарство” вживається майже завжди у широкому й дуже широкому значенні, включно із сільським господарством, промислами, ремісничєю діяльністю. Такий підхід є занадто універсальним, потребує чіткішого, дробного визначення, складнішої типології давніх виробничих занять – від чіткого розділення господарських та виробничих занять до детального визначення ремесла та його видів (включно з поділом на базові, загальні та допоміжні).

На сьогодні найбільш повно археологічно засвідчено й реконструйовано домашні виробничі заняття (“домашні промисли”, “домашнє ремесло”) – вони концентруються в межах житлово-господарських комплексів (дворів), ті розкопують в рамках поселень. Навіть коли деякі з тих занять стають допоміжними ремеслами (костерізка, ливарство, деревообробка), ці ремесла (майстерні, робочі місця) розміщуються в межах дворів, поселень чи на їхніх окраїнах. Фіксуються вони добре, майже завжди – за рахунок рухомого матеріалу: знарядь, виробів, браку чи залишків.

Деякі ремесла – колишні домашні виробничі заняття, як от професійне чинбарство, виносять за межі поселень. Тут також розташована й більшість допоміжних ремесел і промислів. Ці виробництва добре фіксуються, бо залишають стаціонарні об'єкти, деякі (дігтарство й смолярство, вуглярство, чинбарство) перевірені експериментальними роботами.

Існує низка інших промислів й допоміжних ремесел, навіть загальнопоширених, які пов'язані з органічною сировиною і кінцевий продукт яких не зберігається в культурному шарі давніх пам'яток – плетіння, в'язання, валяння, заготовка деревини, добування живиці, дубового екстракту, фарбників, кравецтво тощо. Тому археологічна й історична характеристика цих занять – справа майбутнього.

Дієвим методичним прийомом вичленення на археологічному матеріалі типу заняття давніх людей, форм суспільної організації їхньої праці є *“розгляд характеру територіального розміщення матеріальних решток тих чи інших видів виробництва. При цьому децентралізований характер розміщення цих залишків розглядається як вказівка на неремісничі форми виробництва – домашнє ремесло, домашні промисли; а факти локалізації решток виробництв в окремих приміщеннях на поселеннях, знахідки відокремлених місць*

виробництва на селищах чи поблизу них стали підставою для висновку про ремісничий характер виробництва” [Проблемная ситуація, 1988, с.190]. Використання нами цього прийому дало хороші результати при розгляді питання про віднесення заняття до господарських чи ремісничих видів діяльності, ступеню спеціалізації таких видів виробництва як вичинка шкіри, прядіння й ткацтво, костерізка, ливарна справа [Войнаровський, 2010, 2014, 2014a; Voinarovskyi, 2013].

Пропонуємо таку сітку понять та типологію давніх виробничих занять [Войнаровський, 2014б, с.18–25]. **Загальна типологія занять** (Таблиця): домашні (житлово-господарський двір), громадські (професійні, в межах громади – поселення чи гнізда поселень), спеціалізовані заняття (професійне товарне ремесло, його номенклатура в різні періоди – від кількох галузей до багатьох десятків, поширення – локальний чи й далекосяжний ринок). **Домашні (сімейні) заняття:** побутові (облаштування житла, забезпечення повсякденних потреб сім’ї), господарські (обробіток землі, відгодівля домашніх тварин, хоч земля й худоба можуть бути загальногромадською власністю, заготівля, переробка та збереження рослинних та тваринних продуктів харчування включно з промислами, виготовлення для власного вжитку простого господарського інвентаря), виробничі сімейні (вичинка шкіри домашніх чи власноруч впольованих тварин, прядіння, виготовлення простих знарядь праці, приготування для домашнього вжитку луку, фарб, дьогтю, вапна). На наш погляд, твердження, що в межах домашніх занять в первісних суспільствах майже завжди практикували і ткацтво (укупі з прядінням), заперечується археологічним матеріалом: абсолютна більшість жител і дворів позбавлена будь-яких артефактів, які можуть свідчити про ткацтво тут (водночас, за повсюдного й численного розповсюдження артефактів прядіння); не коректним є й посилення на етнографію, що “у кожному господарстві знаходився ткацький верстат для виготовлення полотна, сукна та ін.” [Полесьє, 1988, с.187]: так, усіх дівчат – майбутніх жінок, традиційно навчали ткацтву, але ткалями в селі в умовах мануфактурного й промислового виробництва постійно працювали лише окремі жінки (за умови, що село не спеціалізувалось на виготовленні тканин, не “жило” з цього ремесла) [Горинь, Грендиш, Никорак, 1987, с.132].

Громадські заняття: владні (виконання функцій керування громадою та редистрибуції, побудова громадських центрів – городищ, громадських будинків, доріг), культові (зведення святилищ), виробничі загальногромадські заняття (облаштування й забезпечення громадських виробничих осередків, громадське ремесло: залізоробка й ковальство, гончарство, ткацтво, чинбарство – масова вичинка шкіри й хутра на обмін, млинарство, ливарство/ювелірна справа). Ми підтримуємо думку про дуже раннє виокремлення ткацтва в галузь ремесла [Войнаровський, 2015]. На наш погляд, і костерізка дуже рано, уже зі стадії виготовлення ускладнених знарядь – кістяних накладок складного лука, псалій, деталей костюму, прикрас, гребенів – є видом громадського та спеціалізованого ремесла [Войнаровський, 2014б, с.277]. Також мусимо категорично заперечити можливість існування гончарства, навіть з ручним формуванням посудин, без застосування гончарного кола як домашнього, сімейного виробничого заняття: малі, як правило, масштаби давніх поселень і відповідні потреби в керамічному посуді, уніфікація номенклатури й форм ліпного посуду однозначно свідчать про існування лише громадського, навіть міжпоселенського гончарства як професійного, головню сезонного ремесла.

Але масового виробництва якогось продукту, навіть його товарності, можна досягти й не спеціалізацією цього виробництва, а зусиллями багатьох членів громади (й “на замовлення” громади), в рамках окремих домогосподарств. Вироблений масовий продукт тут буде теж громадською власністю. Такі продукти, як вичинена шкіра чи груба тканина, або рідкісний мінерал (кремень, бурштин, сердолік), в окремі періоди можуть затребуватись далекосяжним ринком, тому чинбарство чи ткацтво, заготовка й збагачення болотної руди, лісові й лісохімічні промисли, добування сировини, мінералів можуть бути як домашнім виробничим заняттям, так і громадським чи спеціалізованим ремеслом.

Щодо *промислу*, то у вітчизняній археологічній літературі існують два, в основному, його визначення – широке та довільне. До промислів (широко) зараховують мисливство, рибальство, збиральництво, шкірвиробництво й продукування шкіргалантереї (шевство, лимарство, кушнірство), прядіння, ткацтво [Красильников, 1979; Михайлина, 2007, с. 125, 129–131]; довільно – й лісохімічні промисли, усі галузі з переробки сільськогосподарських продуктів: мукомольство, молочарство, копчення, виготовлення посуду, чинбарство, обробка дерева й каменю (“домашні промисли” [Гуревич, 1981, с. 141, 144; Шевеленко, 1985, с. 55; Козак, 1990, с. 401; Пеняк, 1998, с. 10; Возний, 2009, с. 118], на наш погляд – допоміжні виробничі заняття чи громадські ремесла).

Етнографи, які досліджують виробничі відносини в недавніх й сучасних суспільствах, теж недиференційовано підходять до визначення промислу, зараховуючи до нього т. зв. “домашні промисли” – прядіння й ткацтво, чинбарство й кушнірство, шевство та лимарство, або “допоміжні види занять” чи “добувні промисли” – вуглярство, поташництво, смолярство та дігтярство, обробку дерева, збиральництво, бджільництво, мисливство, рибальство [Горинь, Грендиш, Никорак, 1987; Мандибура, Федина, 1987; Полесьє, 1988; Українське народознавство, 2006, с. 304, 338–339], чи, навіть, усе “*виробництво предметів для задоволення потреб власного господарства*” [Свод етнографических понятий и терминов, 1986, с. 170].

Лише окремі академічні праці до промислів відносять виключно мисливство, рибальство, збиральництво та бортництво [Седов, 1982, с. 242; Чернецов, Куза, Кирьянова, 1985].

Згідно з нашою класифікацією, промисли є харчові – мисливство, рибальство, збиральництво (укупі з бортництвом – збиранням меду диких бджіл), добувні – добування руди, глини, каменю та їхня попередня обробка, вапнярство, заготовка мінеральних добрив (торфу, мергелю), випарювання чи виламування солі, лісові – заготовка деревини, кори, бересту, лика, живиці, лісохімічні (для старожитнього часу) – вуглярство, дігтярство й смолярство, попільництво та поташництво.

На наш погляд, найзмістовніше визначення давніх промислів сформульовано А. Сванідзе: це несільськогосподарські добувні заняття, використання чи розробка різних некультивованих (сирих) природних багатств земних надр, вод, дикої фауни і флори, які при необхідності супроводжуються їхньою первинною обробкою [Сванідзе, 1985, с. 17]. Первісні промисли – це сімейні нерегулярні (за потребою) виробничі заняття. За сприятливих економічних умов і, в першу чергу, там, де роль орного землеробства була низькою, ці заняття стають постійними, проводяться вже поза сільськогосподарськими роботами чи як підсобні (допоміжні) до них, спеціалізуються, реалізуються через ринок (“на замовлення” чи продаж), тобто стають промислами (у майбутньому – промисловістю) – допоміжним ремеслом, уже ринковою категорією.

За А. Сванідзе промисел – це галузь, яка існує паралельно домашньому ремеслу (обробне дрібне ручне виробництво, поєднане із сільським господарством і яке відтворюється з його ресурсів: переробка тваринної й землеробської продукції, вичинка шкір, приготування клею, фарб тощо) та ремеслу спеціалізованому (область обробного виробництва, професійне виготовлення ручним способом промислових виробів), що є основним заняттям, способом добування засобів до життя виробником – коваль, ливарник, ювелір, будівельник, чинбар, ткач, кравець, швець, мельник. До промислів А. Сванідзе зараховувала мисливство та рибальство, збиральництво, лісові виробничі заняття: заготовку лісоматеріалів, вуглярство, смолокуріння й перегонку дьогтю, добування дубильного екстракту та рослинних фарбників, обробку дерева, розробку копалин, або добувну чи гірничодобувну промисловість: видобуток добрив (торф, мергель), солі, вапняку, будівельного каменю, виробної глини, металевих руд. Водночас, і це дуже важливо, дослідниця виділяє заняття – виготовлення інвентаря й тари, вичинка шкіри, прядіння й т.п., які є як стадією добувних занять (промислів), так і первинною стадією обробних занять (ремесел) – ковальства, столярства, кушнірства, прядіння і т.д. Але тоді, на наш погляд, одну й ту ж виробничу галузь, наприклад, вапнярство, слід, за А. Сванідзе,

вважати і промислом, і ремеслом: стадія добування вапняку, добувне заняття – це промисел, а ось випалювання вапняку й гашення вапна – уже ремесло; вичинку шкіри, чинбарство (добувне заняття) – промисел, а шевство, кушнірство, лимарство – вже ремесло; прядіння (виготовлення нитки) – промисел, ткацтво ж (продукування тканини) – ремесло (ми, як зазначалось, підтримуємо думку про дуже раннє виокремлення ткацтва в галузь ремесла) і т.д. Але, як відомо, на ранніх стадіях виробник був універсальним продуцентом (і промисловиком, і ремісником), одночасно – чинбарем і шкіргалантерейником, а для вапнування та дублення шкіри готував вапно (добування вапняку, його збагачення й гашення) чи дубник (заготовляв кору дерев, дробив її, добував дубовий екстракт). Вапно (продукт добувного заняття, промислу) виготовляли для своїх потреб і металург, і скляр, і каменярь (ким вони були – спеціалізованими професійними ремісниками чи промисловиками?). Водночас, наприклад (на наш погляд, вірно), вичинка шкіри, за А. Сванідзе, трактується і як вид “домашнього ремесла” (тобто, нетоварне, неспеціалізоване домашнє виробничє заняття), і як галузь теж ремесла, хоч уже й професійного чи спеціалізованого.

Власне, *ремесло* – це категорія, на наш погляд, виключно професійного та спеціалізованого заняття (“домашні ремесла” – це прості виробничі заняття для задоволення потреб власної сім’ї, не ремесла). Ремесла є громадські професійні, на замовлення громади (для первісного суспільства, як відомо, ремесло завжди громадське [Проблемная ситуация, 1988, с. 189]), загальні та спеціалізовані. Базове – це ремесло, одвічно й завжди відокремлене від виробничих домашніх занять, професійне, спеціалізоване й товарне заняття окремих майстрів чи сімей для задоволення потреб як власних громад, так і широкої округи: металургія й металообробка, кружальне гончарство, склоробка, обробка каменю.

Громадським є незалежне від способу розподілу виробленого продукту ремесло, яке виконують професійно, із застосуванням спеціалізованих пристосувань, виконується майстром як важливе чи й домінуюче його заняття. Ремісником є кременяр доби неоліту – осідник житла-майстерні з робочою площадкою-плитою, місцем зберігання сировини й заготовок, шаром відщепів, відламів та браку, вироблений тут продукт забезпечував потреби роду; жінка-ливарник доби бронзи, в майстерні якої чи поруч житла містились піч, іноді з розширеною опалювальною камерою (піч-горн), робоче місце-останець з набором глиняних тиглів, кам’яних форм-матриць, лому кольорового металу (цей інструментарій іноді супроводжував жінку-майстра й після її смерті – т.зв. “поховання жінок/дівчат ливарниць”), бронзові сокири, ножі та прикраси з такої майстерні поширюються в межах громади чи й на локальному ринку; давньоруський міський ремісник з власною майстернею (чи житлом-майстернею), місцем на торговій площі, членством у торговому цеху, приватною власністю на засоби виробництва та продукт своєї праці.

Загальне (загально поширене, універсальне) ремесло – це основні колишні т.зв. “домашні ремесла” – вичинка шкіри, обробка дерева, виготовлення тканини тощо, які за умови появи стабільного ринку та необхідності масового регулярного виробництва цього продукту професіоналізуються, стають основним чи вагомим поруч з сільським господарством й промислами виробничим заняттям.

Допоміжні (підсобні) ремесла – це початкові (проміжні) етапи базових ремесел: заготовка й збагачення залізної руди, вапнярство, добування каменю, виробництво поташу, які базовані, в основному, на продукції добувних промислів і проводяться в рамках виконання робіт по базових ремеслах (чинбар – він і вапнярь, коваль – вугляр, скляр – поташник). Також допоміжні ремесла – це окремі колишні домашні виробничі заняття, які за сприятливих умов переходять у ранг професійного і спеціалізованого товарного ремесла, існують поряд з аналогічними домашніми виробничими заняттями того ж типу: вичинка шкіри домашніх тварин в рамках сімейного домогосподарства – чинбарство громадське професійне – чинбарство спеціалізоване, масове, товарне; деревообробка домашня – теслярство, столярство, боднарство, колодійство як ремісничий відгук на зростаючий попит в умовах державності; в IV ст. н. е. та з X/XI ст. на ринок починають надходити продукти таких селянських ремесел (колишніх

домашніх виробничих занять) як чинбарство, шевство, ткацтво, костерізка, ливарство (в більшості стає ювелірною справою), обробка дерева. Обробка ж каменю (виробництво зернотерок та жорен, абразивів, кам'яне будівництво, скульптура й дрібна пластика) залишає сліди його добування (каменоломні, штольні, ями), місця й залишки обтесування каменю, спеціальні інструменти для його добування, пиляння, різьби, шліфування. Але глибокий обробіток каменю через необхідність володіння значними знаннями й вмінням, спеціалізованим інструментарієм, обов'язкової наявності майстерні чи виробничого місця, ніколи не проводився в рамках домашнього виробництва, не "виростає" з нього, тому ми розглядаємо обробку каменю як базове, а не допоміжне ремесло.

Водночас проведення ливарських робіт у низці ранньосередньовічних селищ безпосередньо в житлах, використання для плавлення металу звичайної побутової печі (сплески кольорових металів на черені таких печей, наприклад, на ранньосередньовічних слов'янських поселеннях), відносно нескладна технологія відливки виробів, відсутність спеціалізованих ливарських споруд-майстерень на селищі, очевидно, вказують на можливість такого виробництва, насамперед, в рамках сімейних виробничих занять – окремими селянами-ремісниками, як сезонне ремесло, з металу замовників – сусідів-співгромадян ("на замовлення" чи обмін). Цей етап був короткотерміновим (попит, насичення ломом кольорових металів та монет як сировини), ливарство швидко ставало громадським професійним ремеслом. Враховуючи таку можливість генези давнього ливарства, ми це виробництво відносимо до допоміжних ремесел.

Допоміжними ремеслами (в суспільствах, базованих на ринковій економіці) стають також і основні промисли, коли їхній продукт стає товаром, саме виробництво – масовим (попит диктує різке збільшення: вапна – для кам'яного будівництва, деревного вугілля – для великої металургії, поташу й селітри – для виробництва скла чи пороху). Найперше цей перехід відбувався в регіонах, де землеробство було утруднене, а ліс і лісові продукти були масово затребувані на ринку. Спочатку ці галузі існують як сімейні виробничі заняття – спорадичні, неприбуткові. Потім заняття стають регулярними і постійними, проводяться за рахунок сільськогосподарських робіт чи як підсобні до них, допоміжні, вони спеціалізуються, їхня продукція реалізується через ринок (на замовлення та продаж), тобто, стають ремеслами (допоміжними).

Отже, відповідь на питання про будівництво човна для риболовлі первісним общинником, поставлене на початку статті, може бути лише однозначною: це вид домашніх (сімейних) господарських занять, ремеслом (громадським, насамперед) це заняття стане, коли общинник перетвориться в майстра-човняра, ця робота вже буде для нього основним заняттям, а човни його поширюватимуться як серед членів громади, так і користуватимуться попитом серед одноплемінників і будуть важливою статтею міжплемінного обміну чи торгівлі.

ЛІТЕРАТУРА

Возний І.П. (2009). Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X–XIV ст. – Ч. 2. Матеріали. Духовна культура та соціально-історичний розвиток – Київ–Чернівці. – 568 с.

Войнаровський В.М. (2003). Стародавнє чинбарство: понятійний апарат та термінологія // Археологічні студії. – Київ–Чернівці. – Вип. 2. – С. 216–223.

Войнаровський В.М. (2014). Давні вуглярство та дігтярство: технології, археологічні ознаки, ступінь спеціалізації // МДАПВ. – Львів. – Вип. 17. – С. 129–147.

Войнаровський В.М. (2014а). Поташництво як археологічний артефакт // Археологічні студії. – Київ–Чернівці. – Вип. 5. – С. 133–150.

Войнаровський В.М. (2014б). Промисли та допоміжні ремесла населення півдня Східної Європи в I–XIII ст. (археологічне відображення та інтерпретація). – Львів – 440 с.

Войнаровський В.М. (2015). Ткацтво у населення півдня Східної Європи в I тис. н. е.: артефакти та рівень спеціалізації // МДАПВ. – Львів. – Вип. 18. – С. 136–149.

Войнаровский В., Войнаровский А. (2010). Вапнярство черняхівської культури: археологічне відображення та інтерпретація // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці. – Т.1 (29). – С. 9–40.

Войнаровский В.Н., Сайко М.Н. (1990). Рынок в системе хозяйствования населения Северной Буковины в I тысячелетии н.э. // Традиции и инновации в материальной культуре древних обществ. – Москва. – С. 110–121.

Горинь Г.Й., Грендиш Я.Д., Никорак О.І. (1987). Домашні промисли і ремесла // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ: Наук. думка. – С. 125–146.

Гуревич Ф.Д. (1981). Древний Новгородок. Посад-окольный город. – Ленинград: Наука. – 156 с.

Козак Д.Н. (1990). Другие виды ремесел // Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. – Киев: Наук. думка. – С. 401–405

Красильников К.И. (1979). Изделия из кости салтовской культуры // СА. – Вып. 2. – С. 77–91.

Мандибура М.Д., Федина Р.Й. (1987). Допоміжні види занять // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ: Наукова думка. – С. 146–157.

Михайлина Л.П. (2007). Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами. – Київ. – 300 с.

Пачкова С.П. (1974). Господарство східнослов'янських племен на рубежі нашої ери. – Київ: Наук. думка. – 136 с.

Пеняк П.С. (1998). Ремесло Київської Русі: структура і організація. – Ужгород. – 136 с.

Полесье (1988). Материальная культура. – Киев: Наук. думка. – 448 с.

Проблемная ситуация в современной археологии (1988) / отв. ред. Г.Ф. Генинг. – Киев: Наук. думка. – 288 с.

Ромашко В.А. (2013). Заключительный этап позднего бронзового века Левобережной Украины (по материалам богуславско-белозерской культуры). – Киев. – 592 с.

Сванидзе А.А. (1985). Деревенские ремесла в средневековой Европе. – Москва. – 176 с.

Свод этнографических понятий и терминов. Социально-экономические отношения и соционормативная культура (1986). – Москва: Наука. – 240 с.

Седов В.В. (1982). Славяне VI–XIII вв. – Москва: Наука. – 328 с.

Українське народознавство: навчальний посібник (2006) / за ред. С.П. Павлюка. – Київ. – 568 с.

Чернецов А.В., Куза А.В., Кирьянова Н.А. (1985). Земледелие и промыслы // Древняя Русь. Город, замок, село. – Москва: Наука. – С. 219–242.

Шевеленко А.Я. (1985). Природные демографические и материально-производственные условия в Европе раннего средневековья // История крестьянства в Европе. – Т. I. – Москва: Наука. – С. 20–61.

Voïnarovskyi V. (2013). Wapiennictwo europejskiego Barbaricum w okresie rzymskim: artefakty, technologie, drogi translacji // Transkarpackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu. – Krosno. – S. 147–182.

REFERENCES

Voznyi, I.P. (2009). *Istoryko-kulturnyi rozvytok naseleння mezhyrichchia Verkhnoho Siretu ta Serednoho Dnistra v X–XIV st., 2. Materialy. Dukhovna kultura ta sotsialno-istorychnyi rozvytok.* Kyiv–Chernivtsi, 568 pp. (in Ukrainian).

Voïnarovskyi, V.M. (2003). Starodavnie chynbarstvo: poniatiinyi aparat ta terminolohiia. *Arkheolohichni studii, 2.* Kyiv–Chernivtsi, 216–223 (in Ukrainian).

Voïnarovskyi, V.M. (2014). Davni vuhliarstvo ta dihtiarstvo: tekhnolohii, arkheolohichni oznaky, stupin spetsializatsii. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 17.* Lviv, 129–147 (in Ukrainian).

Voïnarovskyi, V.M. (2014a). Potashnytstvo yak arkheolohichni artefakt. *Arkheolohichni studii, 5.* Kyiv–Chernivtsi, 133–150 (in Ukrainian).

Voïnarovskyi, V.M. (2014b). *Promysly ta dopomizhni remesla naseleння pivdnia Skhidnoi Yevropy v I–XIII st. (arkheolohichne vidobrazhennia ta interpretatsiia),* Lviv, 440 pp. (in Ukrainian).

- Voinarovskiy, V.M. (2015). Tkactstvo u naselennia pivdnia Skhidnoi Yevropy v I tys. n.e.: artefakty ta riven spetsializatsii. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 18. Lviv, 136–149 (in Ukrainian).
- Voinarovskiy, V., & Voinarovskiy, A. (2010). Vapniarstvo cherniakhivskoi kultury: arkeolohichne vidobrazhennia ta interpretatsiia. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkeolohii i etnologii*, 1(29). Chernivtsi, 9–40 (in Ukrainian).
- Vojnarovskij, V.N., & Sajko, M.N. (1990). Rynok v sisteme hozyajstvovaniya naseleniya Severnoj Bukoviny v I tysyacheletii n .e. *Tradicii i innovacii v materialnoj kulture drevnih obshhestv*. Moskva, 110–121 (in Russian).
- Horyn, H.I., Hrendysh, Ia.D., & Nykorak, O.I. (1987). Domashni promysly i remesla. *Hutsulshchyna. Istoryko-etnografichne doslidzhennia*. Kyiv: Naukova dumka, 125–146 (in Ukrainian).
- Gurevich, F.D. (1981). *Drevnij Novogradok. Posad-okolnyj gorod*. Leningrad: Nauka, 156 pp. (in Russian).
- Kozak, D.N. (1990). Drugie vidy remesel. *Slavyane Yugo-Vostochnoj Evropy v predgosudarstvennyj period*. Kiev: Naukova dumka, 401–405 (in Russian).
- Krasilnikov, K.I. (1979). Izdeliya iz kosti saltovskoj kultury. *Sovetskaya arheologiya*, 2, 77–91 (in Russian).
- Mandybura, M.D., & Fedyna, R.I. (1987). Dopomizhni vydy zaniat. *Hutsulshchyna. Istoryko-etnografichne doslidzhennia*. Kyiv: Naukova dumka, 146–157 (in Ukrainian).
- Mykhailyna, L.P. (2007). *Slov'iany VIII–X st. mizh Dniprom i Karpatamy*. Kyiv, 300 pp. (in Ukrainian).
- Pachkova, S.P. (1974). *Hospodarstvo skhidnoslov'ianskykh plemen na rubezhi nashoi ery*. Kyiv: Naukova dumka, 136 pp. (in Ukrainian).
- Peniak, P.S. (1998). *Remeslo Kyivskoi Rusi: struktura i orhanizatsiia*. Uzhhorod, 136 pp. (in Ukrainian).
- Polese. Materialnaya kultura*. (1988). Kiev: Naukova dumka, 448 pp. (in Russian).
- Problemnaya situaciya v sovremennoj arheologii*. (1988). G.F. Gening (Ed.). Kiev: Naukova dumka, 288 pp. (in Russian).
- Romashko, V.A. (2013). Zaklyuchitelnyj etap pozdnego bronzovogo veka Levoberezhnoj Ukrainy (po materialam boguslavsko-belozerskoj kultury). Kiev, 592 pp. (in Russian).
- Svanidze, A.A. (1985). *Derevenskie remesla v srednevekovej Evrope*. Moskva, 176 pp. (in Russian).
- Svod etnograficheskikh ponyatij i terminov. Socialno-ekonomicheskie otnosheniya i socionormativnaya kultura*. (1986). Moskva: Nauka, 240 pp. (in Russian).
- Sedov, V.V. (1982). *Slavyane VI–XIII vv*. Moskva: Nauka, 328 pp. (in Russian).
- Pavliuk, S.P. (Ed.). (2006). *Ukrainske narodoznavstvo*. Kyiv, 568 pp. (in Ukrainian).
- Chernecov, A.V., Kuza, A.V., & Kiryanova, N.A. (1985). Zemledelie i promysly. *Drevnyaya Rus. Gorod, zamok, selo*. Moskva: Nauka, 219–242 (in Russian).
- Shevelenko, A.Ya. (1985). Prirodnye demograficheskie i materialno-proizvodstvennye usloviya v Evrope rannego srednevekovya. *Istoriya krestyanstva v Evrope, 1*. Moskva: Nauka, 20–61 (in Russian).
- Voinarovskiy, V. (2013). Wapiennictwo europejskiego Barbaricum w okresie rzymskim: artefakty, technologie, drogi translacji. *Transkarpacke kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu*. Krosno, 147–182.

Стаття: надійшла до редакції 11.10.2016
прийнята до друку 20.10.2016

ON THE GENERAL TYPOLOGY OF ANCIENT PRODUCTION

Viktor VOINAROVSKY

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine, e-mail: archaeo@groza.com.ua*

To specify the typology of ancient productions, it is necessary to determine the definitions of these and other activities as well as their place in the life of ancient communities. The author suggests a following set of terms to classify ancient productions. General typology of production activities: household, community, and specialized. Household activities include domestic (home arrangement; daily needs of the family), management (agriculture, animal husbandry – though, the land and livestock can be owned by the community as a whole; procurement, processing, and preservation of animal and plant foodstuffs, including hunting/gathering activities; production of tools for personal use), and family-focused production (tanning; spinning yarn; production of instruments and appliances).

Community activities are comprised of administrative (governing functions, redistribution of communal resources, construction of community centers – gords, community buildings, roads, etc.), spiritual (construction of shrines), and community production activities (arrangement and provisioning of the community's production cells, community crafts, such as iron working and smithing, pottery, spinning, tanning, including mass processing of skins and furs for barter, milling, casting, and jewellery making). The author supports the idea of very early progression of spinning and bone carving into crafts. Also, the author strictly rejects the possibility of pottery, even just of the hand-building kind, existing as a household/familial production.

In the author's classification, procuring trades are divided into food procuring trades – hunting, fishing, and gathering (including wild honey harvesting), extraction trades – ore, clay, and stone mining, along with their initial processing, limestone extraction, procurement of mineral fertilizers (peat, marl), and salt production, forest activities – logging, bark, birchbark, and sap collection, and, lastly, chemical (as can be applied to ancient time) trades – charcoal, pitch, tar, ash, and potash production.

Crafts are a category which, as the author views it, encapsulates exclusively professional and specialized activities ("household crafts" are simple production activities practised to satisfy the needs of one's family, and not actually crafts). Crafts can be community-oriented professional, commissioned by the community, general, and specialized. Essential crafts are crafts fundamentally and always separated from household production activities, professional, specialized, market-oriented activities of individual craftsmen or families practised to satisfy the needs of both the local community and the region in general. This includes metallurgy and metal working, pottery, glass making, and stone working. Community-oriented crafts are, independent from the method of produce distribution, crafts practised professionally, utilizing specialized tools and appliances, practised by craftsmen as a significant activity or even their dominant occupation. General crafts are mainly former so called "household crafts" (tanning, wood working, textile production, etc.) that have grown into professional occupations after the development of stable markets and rise in demand for their produce, becoming significant production activities alongside agriculture and procuring trades.

Auxiliary (supplementary) crafts are the initial and transitional stages of essential crafts (ore extraction and enrichment, limestone and lime production, potash production, etc.) that are focused primarily on the produce of procuring trades and are practised as part of the production process of an essential craft (carriers also produced lime for their needs, blacksmiths made charcoal for their forges, and glassmakers dabbled in potash production). Some auxiliary crafts are former household production activities that under favourable circumstances develop into professional and specialized market-oriented crafts and exist alongside the corresponding household productions of the same type. Procuring trades can also transition into auxiliary crafts as their production increases in scope and their produce becomes a commodity.

Key words: typology of activities, production activities, procuring trades, craft, auxiliary crafts.